

El treball de les dones, entre la legalitat i la conveniència (segles XVII i XVIII)

JOAQUIM PALLÀS VILLARONGA

Resum

El treball de les dones dins els gremis demostra que les necessitats socials i econòmiques s'havien avançat a les lleis, fet que va permetre que la integració de la dona fos possible i necessària, com una activitat important dels gremis tèxtils, com un complement de la feina del marit i com una mà d'obra essencial per a assegurar la continuïtat de l'ofici al llarg dels anys.

Les ordinacions d'alguns gremis seders demostren que la vida corporativa havia previst aquesta integració de la dona i contribuïa a la cohesió de la feina i de la societat. Les lleis també concretaven la situació de les dones del gremi, i d'aquelles que, segons les resolucions municipals, podien treballar lliurement, però amb les limitacions que marcaven els privilegis gremials.

Es tractava d'una cooperació necessària, només tallada quan apareixien abusos, i llavors, els mecanismes de defensa dels gremis, a través del seu govern, el Consell, pressionaven amb sancions els incomplidors. L'import de les sancions s'aplicava en gran parta ajudar els malalts i els desvalguts de cada gremi i de la ciutat.

Paraules clau: gremis, treball, dones, ordinacions, cohesió.

Resumen

El trabajo femenino en los gremios demuestra que las necesidades sociales y económicas se adelantaron a las leyes y permitieron que la integración de la

mujer no solo fuera posible, sino que se demostró necesaria, con una actividad importante en los gremios textiles, como complemento del trabajo del marido o formando parte de una mano de obra esencial para mantener la continuidad del oficio a lo largo de los siglos.

Las ordenanzas de algunos gremios sederos demuestran que la vida corporativa había previsto esa integración de la mujer, que contribuía a la cohesión social y a la unidad del oficio. Las leyes también concretaban la situación de las mujeres agremiadas y de aquellas que, cumpliendo las resoluciones municipales, podían trabajar por su cuenta en ciertos oficios, pero con las limitaciones que marcaban los privilegios gremiales.

Se trataba de una cooperación necesaria, solo interrumpida cuando aparecían abusos, y entonces los mecanismos de defensa de los gremios, a través de su órgano de gobierno, el Consejo, presionaban con sanciones a los incumplidores. El importe de las sanciones se destinaba en gran parte para ayudar a los enfermos y desvalidos de los gremios y de la ciudad.

Palabras clave: gremios, trabajo, mujeres, ordenanzas, cohesión.

Abstract

Female labour unions show that social and economic needs came ahead of the law and how the integration of women, especially in the family, was not only possible but also proved necessary, covering important work with the textile guilds, complementing the work of the husband, and maintaining continuity of trade over the centuries.

Analysis of the ordinances, with special attention to that of silk, demonstrates that corporate life had anticipated the integration of women, which contributed to the cohesion and unity needed in the office and society. Laws also established the situation of unionized women, and those that met the municipal resolutions to be able to work at certain trades on their own account, but with the limitations set out by union privileges.

This allowed for cooperation only limited in cases of abuse, when the defence mechanisms of the union, through its governing body, the Council, enforced fines on violators, their turn of which was largely devoted to helping the needy of both the unions and the city.

Keywords: associations, labour, women, ordinances, cohesion.

1. Introducció general

Les fonts documentals sobre el treball de les dones a l'edat moderna són escasses. De la documentació treballada, en destaquem l'Arxiu de Protocols Notarials i l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, afegint-hi tot els fons de l'arxiu del gremi de perxers, l'Arxiu Villaronga, ara ubicat a l'Arxiu Històric de la Ciutat. D'aquestes fonts primàries es desprèn que el paper de les dones dins l'economia dels gremis i de la ciutat va ser important, encara que no fos reconegut oficialment. Per això ens interessava esbrinar l'actitud dels gremis, en concret d'un gremi seder, el dels perxers, davant aquest fet que els afectava molt directament, i també la reacció de les dones, agremiades o no, sobre la regulació de la feina i els obstacles que se'n derivaven.

El paper de les dones dins el món gremial i, especialment, la seva aportació a la feina artesanal als segles XVII i XVIII coincidia amb els canvis tècnics i econòmics que forçosament havien d'afectar la relació laboral de les dones amb la família i amb els gremis.¹ Aquesta feina no podia ser aliena a l'entorn, els fets i les noves lleis. Encara que el control dels gremis va passar del govern municipal a la Reial Audiència, de 1714 a 1718 aquest fet es considera més una situació de postguerra i d'aplicació política de la Nova Planta que no una variació amb lògica social i econò-

1. Destaquem la nostra documentació d'arxiu, tant del fons de l'Arxiu Villaronga (AV), específic dels perxers, ubicat a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB), com dels protocols de l'Arxiu de Protocols Notarials de Barcelona (AHPB), i un seguit d'estudis concrets que hi fan referència. Joaquim PALLÀS VILLARONGA, *El gremi dels perxers. Un exemple de cohesió i d'integració a la Barcelona moderna (segles XVI, XVII i XVIII)*, tesi doctoral, Barcelona, UAO CEU, 2014, cap. VI: «El treball de les dones», pp. 124 i ss. També, Marta VICENTE VALENTÍN, «El treball de la dona dins els gremis a la Barcelona del segle XVIII (una aproximació)», *Pedralbes*, 8-I (1988), pp. 267-276. De la mateixa autora, «Darrera les estructures gremials: Dones i institucions econòmiques a la Barcelona del XVII», *Pedralbes*, 13-II (1993), pp. 329-333.

mica.² Els problemes dels gremis eren d'un altre caire i es referien a aspectes socials i econòmics, no a la política derivada d'uns decrets.

Per comprendre aquesta problemàtica, és fonamental destacar el caràcter normatiu de totes les activitats gremials, amb la regulació de la feina i dels ajuts als més vulnerables. Així, les ordinacions i les resolucions preses en els consells gremials concretaven aquests aspectes corporatius essencials, com la feina de les dones dins el gremi i les solucions dels conflictes que se'n podien derivar. Era un fet reconegut pels gremis i llurs famílies, sempre preocupats per la feina i per les necessitats dels agremiats, i sempre vigilants a dur a terme el compliment de les ordinacions i les resolucions i a compaginar-ho tot amb les lleis generals i municipals que els afectaven directament. Així, els gremis tenien una mena d'autogovern en el qual, des del Consell gremial, es discutien, s'aprovaven i es resolien totes les qüestions corporatives, tant les estrictament professionals com les que afectaven la vida personal i familiar dels agremiats.

2. Feina i caràcter normatiu. Importància de les ordinacions gremials

Per concretar-ho més, fem referència a tot el que defineixen les ordinacions dels perxers sobre el treball de les dones.³ Aquesta normativa interna ens permet analitzar la casuística que se'n deriva al llarg dels anys, amb els problemes plantejats i les seves solucions. A les ordinacions primeres de 1505 es donaven les pautes de la feina i l'organització interna dels perxers. També es definien, entre d'altres, les obligacions professionals més generals, però els aspectes tècnics de la feina i la convivència diària s'anaven concretant segons les situacions, a través de les

2. Pere MOLAS RIBALTA, *Los gremios barceloneses del siglo XVIII*, Confederación Española de Cajas de Ahorros, CECA, Madrid, 1970, p. 137.

3. PALLÀS, *El gremi dels perxers*, cap. VI, «El treball de les dones», especialment quan es fa referència a les ordinacions de 1582, article 16, pp. 124-139, AHCB, fons de l'Arxiu Villaronga, AV10, Llibre de les ordinacions dels perxers.

resolucions preses en consell general. Aquest òrgan de govern s'encarregava de prendre totes les decisions referents a la feina i als agremiats, com a veritable poder executiu del gremi.⁴

A les ordinacions comunes de 1582, entre perxers i passamaners, es definien els límits de les feines dels uns i dels altres. L'article setzè tracta específicament sobre el treball de les dones, permès a les mullers i filles dels mestres.⁵ Era la primera vegada que s'hi feia constar. Així s'oficialitzava la seva situació laboral dins el gremi. Aquest serà un motiu de conflicte que sempre acompanyarà la trajectòria dels perxers, tant amb els particulars com amb els altres gremis i les autoritats, ateses les diferents interpretacions de les normes.⁶

Les ordinacions de 1599, amb la separació d'ambdós gremis, van concretar les feines i les condicions de treball. També es mantenia la prohibició de la fabricació i venda a tota persona aliena al gremi i no examinada de l'ofici, refermant l'exclusiva que tenien els perxers de fabricar productes amb teler, exclusivitat privativa que havia de ser observada «perpètuament». Finalment, es prohibia la venda dins la ciutat de qualsevol manufactura del gremi, amb especial menció a la gravetat de tenir botiga sense ser mestre examinat. Les dones parentes dels mestres no es consideraven persones no agremiades, la qual cosa de-

4. PALLÀS, *El gremi dels perxers*, cap. IV, «L'organització interna», pp. 82-98.

5. AHCB, fons de l'Arxiu Villaronga, AV 10, Llibre de les ordinacions dels perxers, capítol XVI de les ordinacions comunes de perxers i passamaners, de 1582.

6. AHCB, AV 33, doc. 9, 1636, plet dels velers, perxers i velluters contra algunes dones «que sens titol fan fer tafatanets de tots colors y midas y vene aquell en botiga en gros y a la menuda publicament». Tot aquest problema fa referència a la legislació a favor del treball de les dones, del primer de març de 1636, en la qual es declara «sia lícit y permes a las donas, ara sien casadas, ara no, o sian viuda, fer de sas mans propias... y vendrer o fer vendrer aquellas per la present ciutat, e en lo encant publich, o plassas publicas; ab que no pugan tenir botiga per vendrer dites coses, com tenirla sols toca a las confrarias y persona examinadas». També, AHCB, AV 10, capítol 16, f. 57, revers, les ordinacions de 1582. VICENTE, «Darrera les estructures», pp. 329-333: 332. També la nostra tesina inèdita «Aproximación al corporativismo barcelonés: el gremio de galoneros, 1505-1836», Universitat Autònoma de Barcelona, 1976, p. 19.

mostra la normalitat de la feina que realitzaven, ajudant el marit o el pare, encara que no comptaven dins la jerarquia gremial.

La defensa de les ordinacions era ferma, però la pràctica condicionava la manera de fer i permetia una certa flexibilitat, especialment quan es tractava de familiars dels mestres. Així i tot, si es considerava que un mestre havia comès una irregularitat, era penyorat i se li exigia que s'acollís a les normes, en bé de tots, evidentment, perquè l'objectiu d'unitat i cohesió era sempre present en les resolucions preses en consell, avalades pels càrrecs i mestres que hi assistien.⁷

De les ordinacions i les normes internes es desprèn que la fabricació i la venda, juntament amb el dret de tenir botiga pròpia, eren les condicions essencials per a treballar de perxer.⁸ Des de la visió més tradicional i endogàmica dels gremis, com a defensors de la feina pròpia i per controlar tota mena d'intrusisme i d'economia submergida, la regulació del treball de les dones va ser habitual.⁹ Per fer efectiu aquest control dels agremiats i millorar l'organització de la feina, al segle XVII, els gremis varen augmentar les restriccions als no agremiats.¹⁰ Aquestes restriccions afectaven directament les dones, especialment aquelles que treballaven fora del control gremial. Al segle XVIII es fan redactar noves ordinacions, a les quals fem referència més endavant.

7. PALLÀS, *El gremi dels perxers*, cap. IV, «L'organització interna dels perxers», pp. 87-103, on concretem la importància dels càrrecs gremials i el caràcter executiu del Consell del gremi quan, a més de fer propostes, obligava al compliment de les ordinacions i aplicava les sancions si arribava el moment.

8. AHCB, AV 10, foli primer, sense numerar, ordinacions de 1599.

9. AHCB, AV 33-9, 1 de març de 1636.

10. AHCB, AV 10, ordinacions de 1582, foli 54, revers; AHCB, AV 10, article 4, i ordinacions de 1599, foli primer, sense numeració; AHCB, AV 33-89, ordinacions de 1599, articles segon, sisè i setè; AHCB, AV 27-1, any 1627; AHCB, AV 10-22, any 1627, *Sentència guañada als Passamaners ab que no poden tenir res present o a bistas per vendre com sia fet ab taler*. La sentència imposava restriccions als dos gremis i feia un ampli repàs de les ordinacions de cada gremi des de la seva fundació; AHCB, AV 10-22, any 1628, és la sentència definitiva del 22 de novembre de 1627.

3. *La feina de les dones a la Barcelona dels segles XVII i XVIII*

La feina de les dones dins els gremis es va donar per delegació, ja que representava un complement i un ajut a la feina del marit o del pare. Les dones, mullers, filles o vídues, treballaven com una continuïtat dins la relació familiar, però no ho feien com a treballadores contractades. Així, el treball de les dones formava part de l'economia urbana preindustrial, però normalment dins la unitat familiar. Com que es concentrava en el treball en el domicili, el seu àmbit de feina solien ser els gremis tèxtils, perquè llurs característiques i sistema de fabricació ho permetien.

Encara que molts gremis no ho definien públicament a les ordinations, la importància de les dones dins els gremis és evident, però llur valoració era poc reconeguda i es concretava en feines complementàries sense reconeixement oficial perquè no podien optar al mestratge ni als càrrecs. Tot i que els gremis no eren unitats de producció, la feina i l'economia familiar estaven unides, per la qual cosa no podem deslligar la feina de les dones d'aquest entorn familiar en què, d'entrada, es desenvolupava. Casa, taller i feina formaven una unitat i també contribuïen a la cohesió social perquè es convertien en la base de totes les activitats econòmiques, assistencials, religioses i d'ajut a la ciutat. Això és el que es desprèn dels documents d'arxiu treballats i de la situació «amagada» de les dones dins el gremi.¹¹ La importància de la dona esdevé fonamental mitjançant el matrimoni amb un mestre, o com a filla, casant-se amb un aprenent o un oficial. Això permetia més integració social i reconeixement, i poder gaudir d'un seguit d'avantatges, amb

11. Les ordinations de 1582, comunes als perxers i als passamaners, ho remarquen; AHCB, AV 10, Llibre de les ordinations del gremi de perxers, cap. XVI, analitzat abastament en la nostra tesi: PALLÀS, *El gremi dels Perxers*, cap. I, «La trajectòria històrica del gremi dels perxers en els segles XVI i XVII. L'activitat dels perxers i passamaners», pp. 33-35. També VICENTE, «El treball de la dona»; VICENTE, «Darrera les estructures», pp. 329-333.

reducció de les quotes i amb facilitats per a fer la feina dels agremiats. Els mestratges dels casats amb filles de mestre tenien uns tràmits més senzills i mantenien unes condicions beneficioses per al nou mestre. El parentiu de sang o adquirit socialment suposava un valor afegit. Les dones eren companyes de feina del marit i també treballaven pel seu compte, en aquets cas fora de l'àmbit gremial, tal com ho constaten els nombrosos plets i penyoraments fets quan de tot això en resultava una situació contrària a les ordinacions.

Les vídues heretaven, com a usufructuàries, els béns del marit, especialment l'ofici, perquè es tractava d'assegurar la feina, donant-li continuïtat i mantenint les condicions econòmiques dels fills i altres familiars, ja que, en aquests casos, era la dona qui s'encarregava de tot. Les segones núpcies no sovintejaven perquè si la vídua es casava podia perdre les condicions de la feina; això comportava que els matrimonis s'acostumessin a celebrar entre la proximitat, fins i tot amb fadrins o altres mestres, amb la qual cosa es mantenia la feina i el nivell de vida, especialment en moments de crisi. Si la dona treballava amb el marit, quan aquest faltava, la situació es complicava; per això, els gremis asseguraven l'ofici i l'estabilitat econòmica, tenint en compte que una bona part dels menestrals no eren benestants, sinó que vivien de la seva feina.¹²

Una breu anàlisi de la condició de les dones a d'altres indrets, tant a la Península com als territoris europeus, ens demostra una gran diversitat, amb diferències significatives. Pel que fa al nord d'Alemanya, arribava a igualar-se al dels homes, amb unes condicions molt avançades en relació amb les nostres, amb feines específiques i reconegudes, amb gremis i associacions només de dones i tot un seguit d'avantatges d'una gran modernitat.¹³ En canvi, a casa nostra, encara no gaudia d'una va-

12. Josep M. PRAT FORGA, «La endogamia laboral en los Nuevos matrimonios de las viudas barcelonesas a principios del siglo XVII», *Tiempos Modernos*, 16 (2013), 1, pp. 1-28.

13. Muriel GONZÁLEZ ATHENAS, «La historia de las mujeres: Perspectivas actuales», a *Trabajo, conflictos y género en Colonia durante la Edad Moderna*, Asociación «Rosa-Luxemburg-Stiftung», Barcelona, 19-21 d'octubre de 2006.

loració positiva ni les lleis el protegien, excepte dins alguns gremis, en què les dones col·laboraven amb els mestres i treballaven en l'ofici familiar, tot regulat, encara que el seu estatus no era reconegut oficialment.

Aquest treball no era considerat cap dret, sinó una necessitat i un complement, un element d'estabilitat dins la ciutat. Podríem dir que la ciutat reflectia aquella unitat i cohesió que es desprèn del treball i de la vida familiar dels gremis de la Barcelona moderna.¹⁴

Alguns gremis seders, especialment el dels perxers, van ser capdavanters a l'hora de regular aquesta feina, en valorar també les vídues com una garantia de la continuïtat del patrimoni gremial, concretat en la feina, obrador i botiga del marit difunt, però amb algunes condicions.¹⁵

Des del primer terç del segle XVII, les dones dugueren a terme moltes activitats i peticions. Diferents grups de dones que treballaven dins els gremis tèxtils van fer un seguit de protestes que foren motiu d'un gran escàndol.¹⁶ Es tracta de quaranta dones filateres que protestaven per les condicions de penúria en les quals es trobaven. Reclamaven el dret a treballar i a mantenir llurs famílies, l'any 1628. Van interrompre

14. PALLÀS, *El gremi dels perxers*, cap. VI: «El treball de les dones», pp. 124 i ss. Marta VICENTE VALENTÍN, «Les dones i el treball», a A.García Espuche, coord., *Les dones. Barcelona 1700*, col·l. «La ciutat del Born. Barcelona 1700», Ajuntament de Barcelona, Barcelona, 2014, pp. 143-175.

15. AHCB, fons de l'Arxiu Villaronga (AV), on s'especifiquen aquestes variacions i es fa constar tot el que les ordinacions gremials definien. AHCB, Gremis, 21.5, Ordinacions de 1783, f. 116, anvers, cap. 40, 41 i 42. És una problemàtica general que exigia un tractament específic. AHPB, Notari Llauradó, protocol 4, 1686, ff. 47-51 i 54-58, 11de gener de 1686. Un plet posterior a la Concòrdia, perquè la vigilància de la feina s'accentuava amb l'aplicació de sentències favorables que reforçaven la posició dels gremis. Més endavant concretem la situació de les vídues al segle XVIII i fins al primer terç del XIX. Fernando Díez RODRÍGUEZ, *Viles y mecánicas. Trabajo y sociedad en la Valencia preindustrial*, València, Alfons el Magnànim, 1990, p. 151. Marta VICENTE VALENTÍN, «Les dones en els gremis de l'edat moderna», *Pedralbes*, 10 (1990), pp. 137-142.

16. AHCB, Registre de deliberacions, ff. 44-50, 31 de març de 1628. Unes quaranta dones van entrar al Consell de Cent per protestar sobre la seva precària situació i perquè estaven perdent la feina.

una sessió del Consell de Cent, i amb un to agressiu reclamaven que no es permetés que els paraires enviessin la matèria primera fora ciutat perquè això les deixava sense feina.¹⁷ Més que un dret, el treball de les dones era una condició necessària que la majoria dels gremis no tenien, però que els perxers ja havien regulat el 1582, demostrant ser molts sensibles a la problemàtica de la feina i aplicant un sentit pràctic davant la necessitat de mà d'obra i davant una realitat en què les dones familiars dels mestres treballaven en feines gremials i de suport.¹⁸ Les dones no accedien als mestratges, però treballaven en la feina del marit o del pare. El problema no era el treball de les dones, sinó el fet que una feina submergida o fora del control gremial suposava una competència que els gremis no podien acceptar i que perseguïen perquè volien defensar la seva feina, les exclusivitats (privatives) i els privilegis seculars.

Com que el treball de les dones no estava regulat, els perxers n'eren una excepció remarcable. Hem fet un extracte de tota la documentació referent al treball de les dones i podem destacar-ne tres aspectes. El primer, amb el treball considerat oficialment correcte seguint les ordinations de 1582 i les resolucions internes, sempre com un complement del que feien els mestres del gremi. El segon, a partir de les disposicions municipals de 1636 que, d'alguna manera, van provocar una actuació conjunta d'alguns gremis, amb plets i cartes i amb la Concòrdia de 1685, signada pels perxers, els velers i els velluters, per donar suport a la seva feina, eliminar la competència d'altres, com els passamaners, i controlar les dones que fabricaven i venien les feines dels seders, considerades exclusives dels tres gremis signants, tot i que les lleis municipals ho permetien, encara que amb limitacions. Un tercer aspecte, amb el treball realitzat per persones alienes al gremi o contractades pels mestres que, sense cap control gremial, treballaven com a perxers i seders i provocaven un perjudici greu als gremis. Aquests gremis acusaven les do-

17. Marta VICENTE MARTÍN, «Mujeres artesanas en la Barcelona moderna», a *Las mujeres en el Antiguo Régimen. Imagen y realidad*, Barcelona, Icaria, 1994, pp. 57-90.

18. AHCB, fons de l'Arxiu Villaronga, AV 10, Llibre de les ordinations dels perxers, capítol XVI de les ordinations comunes de perxers i passamaners, de 1582.

nes de fabricar de manera fraudulenta, però, en realitat, sota aquestes crítiques s'amagava la voluntat d'aturar la feina domèstica, allunyada del control gremial, cosa que els agremiats consideraven una competència deslleial, en detriment de la qualitat. Tot anava lligat i es feia difícil de separar perquè formava part de la mateixa problemàtica, però amb diferents matisos. Per això és important valorar el treball de les dones a la ciutat de Barcelona, les lleis que les afavorien i els enfrontaments amb els gremis, especialment amb els seders, que no acceptaven que les dones no agremiades venguessin els productes fabricats per elles mateixes.

4. *La resolució municipal de 1636. Un intent de regularitzar la feina no agremiada*

L'edat moderna no va ser una època gaire favorable per a la condició laboral i social de les dones. Les lleis seguien les tradicions medievals i les dones no participaven directament en la vida pública ni en la vida laboral. Ho feien per delegació.¹⁹ L'actuació es limitava, sovint, a la llar, com a esposes i mares. Les seves activitats laborals es relacionaven amb la posició social i el nivell familiar. Si les dones treballaven, ho feien al camp o al taller del pare o del marit. No tenien reconeixement legal ni per part dels gremis ni per part de la ciutat. Una excepció són les ordinations comunes dels perxers i els passamaners de l'any 1582 i les resolucions municipals de 1636, que permetien a les dones dedicar-se a les feines gremials encara que no fossin examinades de l'ofici. No obstant aquesta tendència general desfavorable, dins el gremi dels perxers les dones tenien una consideració millor. La dona era companya del marit i gaudia de consideracions jurídiques que la situaven en una posició

19. AHCB, AV 33-9, 1de març de 1636; els perxers, els velers i els velluters, molt abans de signar la Concòrdia de 1685, havien promogut una causa contra algunes dones que treballaven a tafetans i els venien en botiga i pels carrers. Isabel PÉREZ MOLINA, coord., «La condició de les dones», a *Història. Política. Societat i Cultura dels Països Catalans*, vol.5, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1995, p. 114 i ss.

semblant a ell, tal com consta també en la legislació valenciana, amb les dones protegides per les lleis, independentment de llur posició social.²⁰ Excepte en les ordinacions conjuntes dels perxers i els passamaners, de l'any 1582, la major part de les ordinacions gremials posteriors no consideraven les dones com a treballadores.²¹

Al segle XVII, molts gremis donaven privilegis només a les vídues dels mestres, tot i que els limitaven la feina.²² Fins i tot es produïren alguns aldarulls dins el tèxtil deguts al treball de les dones. A la Barcelona dels primers anys del segle XVII hi havia una mena de visió popular de la política que definia diverses accions i justificava molts aldarulls i revoltes. Eren el mitjà per a protestar tant dels grups exclosos de les institucions, com d'aquells que, per algun motiu, volien solucionar els problemes d'una manera expeditiva i contundent. Aquests avalots varen augmentar amb el pas dels anys, i el 1626, dins un ambient de tensió entre teixidors i parelles degut al treball de les dones, que rebaixava els salaris dels homes agremiats, va acabar en una vaga gremial molt important.²³

Aquesta situació de conflicte entre els gremis i les dones i dels gremis amb la ciutat demostra que el treball de les dones era una realitat també fora l'àmbit gremial i que moltes treballaven per als gremis, especialment per als seders, com consta en cartes, queixes i escrits referents als abusos provocats per una mala aplicació de les resolucions municipals. Aquestes resolucions fetes per la ciutat de Barcelona permetien a les dones teixir i vendre a les places. La nova reglamentació va comportar fortes crítiques i acusacions cap al Consell dels Trenta-sis,

20. LUIS TRAMOYERES BLASCO, *Instituciones gremiales. Su origen y organización en Valencia*, València, 1889, edició actualitzada, còpia facsímil, 1979, p. 360 i ss.

21. TRAMOYERES, *Instituciones gremiales*, p. 361.

22. Pere MOLAS I RIBALTA, «La vida d'un artesà a l'Europa moderna», a M.A. Pérez Samper, ed., *La vida quotidiana a través dels segles*, Pòrtic, Barcelona, 2002, pp. 193-205; TRAMOYERES, *Instituciones gremiales*, pp. 360 i ss; PÉREZ, «La condició de les dones», p. 115.

23. LUIS R. CORTEGUERA, «El motín ¿una institució de la política popular en la Barcelona del XVI y XVII?», *Pedralbes*, 13-2 (1993), pp. 235-241.

de ser l'instigador de la feina oculta i de la competència deslleial de les dones, encara que, segons els arguments oficials, se'n volia «evitar l'ociositat». Aquesta legislació permetia a les dones, casades o no, fer o fabricar, amb les seves mans, un seguit de productes i poder vendre'ls a les places, però amb una limitació: que no podien tenir botiga oberta com els agremiats, cosa molt difícil de controlar, com demostren els quantiosos penyoraments.²⁴

La resolució municipal de 1636, podem emmarcar-la dins d'una preocupació general a la Barcelona del XVII per acabar amb l'ociositat i seguir amb una política de prevenció i d'ajuts als pobres i als desvalguts, començant per regular les feines i ampliar les possibilitats d'una part de la població, com eren les dones. Aquesta preocupació origina les ordenances municipals sobre la pobresa i l'ociositat i també coincideix amb un dels escrits més contundents sobre la matèria, obra de Gaspar Sala, frare agustí que va tenir un gran pes com a ideòleg de la revolta catalana el 1640 contra la política de Felip IV. Sala va publicar un llibre, *Govern politich de la ciutat de Barcelona, per a sustentat los pobres, y evitar los vagamundos*, el 1636. Anava dedicat als consellers de la ciutat i els obligava, en certa manera, a prendre mesures envers la pobresa i l'ociositat.²⁵ La resolució municipal tingué una resposta contundent dels gremis, especialment dels més afectats, els seders. L'escrit dels gremis és ben clar:

Allegació en fets, dels medis, entre altres, que justifiquen la instància de la causa, que las Confrarias dels Mestres Perxers, Velers y Velluters perse-

24. PALLÀS, *El gremi dels perxers*, pp. 97, 127 i ss.; AHCB, AV 33-96, 1636, 1de març de 1636. Els perxers, els velers i els velluters havien promogut una causa contra algunes dones que treballaven tafetans i els venien en botiga i pels carrers, contravenint les resolucions municipals.

25. AHCB, Manuscrits B-326, Fra Gaspar Sala i Berart, *Govern Politich de la Ciutat de Barcelona pera sustentat los Pobres y evitar los Vagabundos*, 1636; Núria FLORENSA SOLER, «La pobresa i l'ociositat a Europa: política social i aplicació a les ordenances barcelonines del segle XVII i a l'obra de Gaspar Sala», *Pedralbes*, 18-I (1998), pp. 201-213.

quexen contra Algunas Donas, que sens titol fan fer tafetans de tots colors, y midas, y venen aquells en botiga, en gros, y à la menuda publicament.²⁶

Argumenten l'antiguitat dels tres oficis, erigits per reials privilegis en els quals s'especifica la qualitat de la feina feta per encàrrec a esglésies, oratoris, palaus i cases il·lustres. Aquests gremis van fer tafetans de totes les mides i colors; tenien botiga, armari i perxa; a casa i públicament, venien a l'engròs i a la menuda, sense cap conflicte amb els altres gremiats o amb les dones que, al principi, debanaven seda per als mestres. La tranquil·litat acabà quan el Consell dels Trenta-sis va fer una resolució permetent a qualsevol dona treballar els tafetans, «ab motiu de evitar la ociositat, que es origen de molts pecats, danys, y prejudicis a la Republica, y en particular en las donas...».²⁷ Els gremis no criticaven la resolució, sinó l'abús que havia provocat. Del text es desprèn que els tres gremis també es beneficiaven del treball de les dones i que elles els venien a l'engròs la matèria primera. El problema es va generar quan algunes dones, ambiciosos en excés, buscaven només llur propi interès, i en el moment d'aquest escrit el descontrol era total, ja que els tafetans els fabricava tothom: sastres, metges, adroguers, mestres de cases, mestres de llegir... i ja no es controlava ni la qualitat ni les quantitats.

Com que era una feina molt arrelada, les autoritats municipals de Barcelona, el 1636, varen autoritzar les dones a fer algunes feines gremials, amb la consegüent reacció dels gremis, que veien perillar llur

26. AHCB, AV 33, doc. 9, 1636, plet dels velers, els perxers i els velluters contra algunes dones «que sens titol fan fer tafetanets de tots colors y midas y vene aquell en botiga en gros y a la menuda publicament». Es refereix a la legislació a favor de les dones, del març de 1636. AHPB. Notari Llauredó, protocol 4, 1686, pp. 54-56, anvers i revers. Plet dels tres gremis en concòrdia, perxers, velers i velluters, contra una vídua que fabricava diferents teixits de seda, en contra de les ordinacions gremials i municipals.

27. PALLÀS, *El gremi dels perxers*, pp. 97, 127 i ss.; AHCB, AV 33-96, 1636, 1 de març de 1636. Els perxers, els velers i els velluters havien promogut una causa contra algunes dones que treballaven tafetans i els venien en botiga i pels carrers.

monopoli, tot justificant que es tractava de la defensa de la qualitat i de controlar l'intrusisme professional. També era una qüestió de mercat, ja que aquestes dones podien fabricar i vendre per les places els productes que fins aleshores, al primer terç del segle XVII, eren exclusius dels gremis. Encara que moltes ordinacions gremials mantenien la prohibició de certes feines a les dones, la realitat era que aquesta feina era habitual.

Des del 1636 mateix, els gremis més afectats van reaccionar. Van presentar un plet comú contra algunes dones que provocaven tot aquest abús.²⁸ No era una causa contra el consistori, sinó contra una mala aplicació i un abús en unes feines pròpies dels tres gremis, que ara veien com qualsevol els feia la competència fabricant i venent sense control i sense cap garantia de qualitat, quan la resolució municipal de 1636 regulava una part de la feina i les condicions. Aquest plet és la resposta a un altre d'aquelles dones contra els tres gremis, amb acusacions falses sobre els impediments que tenien les dones, segons deien elles mateixes, per poder fer la seva feina. A més, els tres gremis ja havien ofert al consistori donar feina a les dones, casades o vídues, que volguessin treballar, però fabricant-ho bé i venent al mateix preu, sense especular, per no perjudicar els compradors.

Els gremis acusaven les dones de posar a la població en contra d'ells, informant en públic i en privat contra els gremis, fent-se les víctimes quan els mateixos gremis els oferien feina i ja tenien regulat el treball de les dones des del segle XVI. Per això demanaven que la llicitud en la fabricació havia de ser limitada en les vendes «ab que no pugan tenir

28. AHCB, AV 33-96, 1636, 1de març de 1636; AHCB. AV 33, doc. 9, 1636, plet dels velers, els perxers i els velluters contra algunes dones «que sens titol fan fer tafanets de tots colors y midas y venen aquell en botiga en gros y a la menuda publicament». Tot aquest problema fa referència a la legislació a favor del treball de les dones, del primer de març de 1636. AHPB, Notari Llauredó, protocol 4, 1686, pp. 54-56, anvers i revers. Plet dels tres gremis en concòrdia, perxers, velers i velluters, contra una vídua que fabricava diferents teixits de seda, en contra de les ordinacions gremials i municipals.

botiga oberta per vendre dites cosas». També es demanava que, si per manca de mitjans aquelles dones ho encarregaven a tercers, allò fos prohibit perquè era competència deslleial i no s'ajustava a les lleis. Si no es concretava tot això, hi hauria plets, conflictes i despeses derivades de tot el procés. Es recordava la prerrogativa dels gremis de fabricar i tenir botiga oberta, tal com consta a les ordinacions i a les resolucions municipals. Després es demanava vetllar per la qualitat de la fabricació i venda. Els tres gremis ho havien demostrat secularment com una garantia en la fabricació, sense engany ni frau en les matèries primeres ni en la venda.

Aquests problemes derivats de la legislació municipal de 1636 podien fer pensar que el govern de la ciutat volia limitar i controlar el poder dels gremis, a més de donar feina a les dones amb tot un seguit de raons, entre les quals eliminar la misèria, la fam i l'ociositat. Aquest conflicte tingué una llarga durada, fins a finals del segle XVII. Ens demostra que també es tractava d'un problema d'autoritat i de competències dels gremis i de la ciutat. Essencialment es permetia que les dones fabriquessin petites peces a mà i les venguessin a les places. Per això, els més afectats—perxers, velers i velluters—cregueren que la resolució municipal era una amenaça a la seva feina i al control gremial. Així, cap al 1656, vint anys després, demanaven al Consell de Cent que limités aquella ordenança, només permesa a les dones pobres que ho necessitaven per subsistir.²⁹ També argumentaven el següent:

Gozaron de esta quietud y tranquilidad los tres oficios hasta 1636, en que algunas mujeres enseñadas se pusieron a trabajar tafetanillos [tela feta de trama de seda i ordit de cotó], si bien ocultamente por miedo a impedirselo. Muchas mujeres afianzadas de dicha ordenanza, facultad y licencia, públicamente ejecutaron obrar tafetanes, trabajándolos de sus manos, y éstos aun para maestros percheros, veleros y terciopeleros, ganando con su trabajo una congrua competente, con la cual sustentaban sus casas y familias. Contentábanse con trabajarlos de sus manos y no más, que era

29. AHCB, Consell de Cent, Registre de deliberacions, f. 68, any 1656.

lo lícito y permitido. Discurriendo el tiempo, algunas mujeres mejoradas de fortuna, compraban seda por su cuenta, y la beneficiaban con el ejercicio de dichos tafetanes, y vendiendo por mayor a veleros, percheros, terciopeleros, tenderos de telas y a otros las piezas que sobraban.³⁰

Els seders afirmaven que les dones abusaven de les feines. També protestaven perquè les dones tenien telers i contractaven fadrins, encara que l'ordenança sobre les dones, de 1636, ho prohibia. Moltes de les queixes anaven en aquesta direcció. Es tractava de tallar els abusos derivats d'una interpretació interessada de les ordenances municipals que provocaven que els gremis seders es trobessin amenaçats per una competència deslleial i un abús gairebé institucionalitzat. Tot i això, cap a 1685, els seders van acceptar aquestes ordenances, encara que es van defensar de la competència de les dones i d'altres gremis, com el dels passamaners, signant una concòrdia entre perxers, velers i velluters que reforçava llurs feines i donava unes pautes comunes per poder vigilar, penyorar i sancionar. No era un fet casual: el 1672, els mestres barreterers també es queixaven d'aquesta amenaça i demanaven mesures de control. D'altra banda, el problema de la feina de les dones era la seva possible extensió com a feina lliure, tal com ho exposaven els seders, que veien com altres persones, agremiades o no, de diferents feines i oficis també fabricaven i venien tafetans i feien altres feines dels seders. Aquest era un altre problema: una liberalització encoberta, una feina sense control i la pèrdua del mercat, a més de la manca de control de qualitat i de la reducció dels ingressos dels gremis en concepte de quotes i taxes.

Segons es desprèn de tot això, els objectius municipals semblaven clars: ampliar les possibilitats d'un mercat més lliure i obert, facilitar l'accés de les dones a la feina, estalviar un focus de pobresa i de conflicte i retallar el control gremial de certes activitats, matisant les exclusivi-

30. AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions, f. 68, any 1656; Biblioteca de Catalunya, BC, F. Bonsoms, núm. 2759 (sense data), f. 4.

tats i els privilegis dels gremis, aparentment intocables. És evident que el conflicte tenia moltes ramificacions. D'una banda, els gremis, zelosos de les seves atribucions; d'altra banda, les resolucions municipals sobre la feina de les dones, i en tercer lloc, els abusos i la interpretació subjectiva de la normativa, amb picaresca inclosa. Com a conseqüència d'un buit legal, cadascú defensava allò que considerava propi, fos per tradició, per necessitat o pel dret de poder treballar.

5. *La Concòrdia de 1685. Conseqüències i plets*

L'any 1685, perxers, velers i velluters van signar una concòrdia sobre la delimitació de les feines i la fabricació comuna d'alguns productes que podien provocar enfrontaments i que també eren fabricats per intrusos sense cap ofici, sobretot dones que treballaven per a altres persones, un fet que perjudicava els tres gremis; per això, es decidí una defensa conjunta i un control centralitzat de les feines comunes.³¹ Les dues últimes qüestions, el treball de les dones i la concòrdia, tenen una relació més que evident.

La nova legislació sobre les dones i l'aplicació de les ordinacions dels perxers, juntament amb la concòrdia signada, va augmentar la vigilància de les feines pròpies dels gremis, i també els penyoraments. Això feia que també s'exercís un major control de les feines de les mullers, les filles i altres parentes dins el gremi, especialment de les vídues, que reclamaven, segons les ordinacions, els mateixos drets que el marit difunt.³² Els penyoraments es realitzaven amb contundència. Els prohoms del gremi es presentaven al domicili o al taller de l'afectat, acompanyats del cap de

31. AHPB, Notari Llauredó, protocol de 1685, p. 309 i ss.

32. AHPB, Notari Llauredó, protocol 4, 1686, ff. 47-51 i 54-58, 11de gener de 1686. Aquest plet és posterior a la concòrdia i demostra que la vigilància de la feina s'accentuava a causa de l'aplicació d'alguna sentència favorable o després de la signatura de la concòrdia, quan la posició dels signants s'havia enfortit i consideraven que podien defensar la feina amb més zel.

guaita de la ciutat. Obligaven els qui hi treballaven a ensenyar-los el material i els estris, i pesaven el material i revisaven els estris com a pas previ per executar el penyorament i la requisa. El pas següent era començar un plet davant dels consellers de la ciutat. Si es considerava que el penyorament era ben fet, les feines havien de ser cremades. Sempre, abans d'acabar aquest procediment, l'oficial de la ciutat i els gremis guardaven una mostra del que s'havia, penyorat com a prova dels fets.

Aquest fou el procediment emprat el 1686 quan es plantejà el plet entre els tres gremis en concòrdia, representats per un prohom de cadascun, contra una vídua que feia les feines de seda considerades exclusives pels seders.³³ És un procés llarg, amb els penyoraments derivats de l'aplicació de la concòrdia perquè la seva aplicació fos efectiva. Allà es descriu amb detall com era la botiga, on eren el taulell, els armaris i les mercaderies que s'havien trobat; tot molt minuciós perquè fos una prova irrefutable dels penyoraments fets. Totes aquestes accions seguien un procediment semblant. Si el penyorat accedia i acceptava les sancions, no s'iniciava cap procés judicial, però si es mostrava tossut o el que s'havia trobat era d'una magnitud i una importància evidents, llavors s'iniciava un plet perquè fossin els tribunals els encarregats de concretar i definir clarament la posició de cadascú. Per donar fe i validesa dels penyoraments, sempre hi eren presents testimonis dels tres gremis, acompanyats dels síndics com a representants oficials. Es redactava una mena d'acta del procediment, definint amb detall les accions realitzades i les mercaderies trobades en frau, segons la concòrdia.³⁴ Però el començament d'un plet no frenava els penyoraments, perquè mentre no s'arribés a un acord definitiu, s'anava penyorant els possibles infractors com a mesura de força per arribar a una negociació i acabar la causa iniciada. Aquest plet no era solament contra la vídua, sinó també contra les dones que fabricaven tafetans, per la qual cosa els tres gremis ampliaven

33. AHPB, Notari Llauredó, protocol 4, 1686, pp. 54-56, anvers i revers.

34. AHPB, Notari Llauredó, protocol 4, 1686, pp. 175-181.

les seves accions sobre possibles irregularitats a més persones. En aquell moment, encara es cremava la feina penyorada.³⁵

Els tres gremis aprofitaven els plets i els penyoraments per refermar l'antiguitat de l'ofici mentre feien una lloança de l'antiga glòria i perfecció de la feina, així com dels privilegis per fabricar i vendre els propis gèneres. Argumentaven que algunes dones s'havien confabulat amb diferents comerciants i agremiats que portaven gènere de contraban d'Itàlia. Tots tres gremis volien acabar amb les irregularitats perquè perjudicaven la feina, alteraven la qualitat i feien competència deslleial introduint per a la venda mercaderies sense cap control, modificant els preus i deixant indefensos els agremiats que complien les ordinacions i la qualitat de la feina.

Per això, el 1686, els tres gremis refermaven que ningú podia vendre tafetans ni tenir un obrador, excepte els mestres examinats. Interpretaven que les dones només podien fabricar i vendre alguns dels tafetans per les places. Tot això, però, sense tenir obrador ni botiga oberta.³⁶ La resolució de 1836 havia permès unes feines a dones no agremiades, algunes de les quals, segons els gremis, havien actuat amb un seguit d'irregularitats i males maneres, abusant de les atribucions que la norma els concedia. En aquest context, es va plantejar el cas d'una altra vídua que volia fer ús de més drets dels que concedien les ordinacions per poder treballar totes les feines del marit difunt.³⁷ Aquestplet va ser important perquè, com a conseqüència, es van reforçar les atribucions dels síndics respectius per poder fer els penyoraments amb més agilitat.

Uns mesos més tard, el 26 de gener de 1687, s'executava un penyorament a uns mestres perxers que tenien dones treballant a casa seva, en qualitat d'aprenentes, «en notable dany de la confraria».³⁸ Es recordava

35. AHPB, Notari Llauredó, protocol 4, 1686, p. 376.

36. AHPB, Notari Llauredó, protocol 4, 1686, p. 39 i ss., 9 de gener, a causa de la concòrdia, els penyoraments augmentaven; AHPB, Notari Llauredó, *ibidem*, pp. 44, 47, 55 i ss., pp. 367-373.

37. AHPB, Notari Llauredó, protocol 4, 1686, p. 47 i ss.

38. AHPB, Notari Llauredó, protocol 5, 1687, p. 37.

la prohibició d'aquesta pràctica i també el plet dels tres gremis contra algunes dones que n'abusaven. S'insistia que només podien fer tafetans i vetes les mullers i les filles dels mestres.

Dues reunions del Consell gremial, del 13 de novembre del mateix any, van posar en relleu que, quan s'havia anat a reconèixer les feines dels perxers, una actuació habitual d'inspecció i revisió que s'acostumava a realitzar cada any, els prohoms havien trobat a casa d'Anton Polench, mestre perxer, quatre telers, en dos dels quals hi treballaven el mestre i la seva dona. El mestre argumentava que els altres dos telers no eren utilitzats, que «estaven en vaga», encara que per l'aspecte semblava tot al contrari. Els prohoms sabien que hi treballaven dues noies no autoritzades i per això van imposar-li els penyoraments i les sancions.³⁹

El treball de les dones estava molt regulat i molt més normalitzat dins els perxers que en d'altres. Era un fet habitual; per això, encara que s'havia iniciat una causa contra algunes dones a partir de les resolucions del Consell de Cent i de l'aplicació de la concòrdia conjunta, es recordava que les dones parentes dels mestres podien fer tafetans i vetes, però especificant: «només les mullers i filles de mestres».⁴⁰

Aquest conflicte entre els seders i les dones també tingué derivacions contra tercers. Tant els tres gremis en concòrdia com les dones van presentar queixes contra les activitats d'un mercader, Francesc Potau, que fabricava tafetans i vetes sense ser agremiat. Les seves noves màquines limitaven el nombre de treballadors i la seva producció era una competència difícil d'assumir pels tres gremis i per les dones, raó per la qual cada part va presentar les seves queixes i peticions sobre el que consideraven competència deslleial atès que estava tallant la fabricació i la venda dels seus productes seculars.⁴¹ El problema tenia més complexitat perquè el 1692 els mestres seders s'aliaren amb les dones que treballaven la seda contra les innovacions de Francesc Potau. El

39. AHPB, Notari Llauredó, protocol 5, 1687, p.438 i ss., 13 de novembre.

40. AHPB, Notari Llauredó, protocol 5, 1687, p. 37, des del 26 de gener.

41. AHPB, Notari Llauredó, protocol 8, 1690, p. 249 i ss.; Consell per penyorar Francesc Potau.

Consell del gremi, el 1690, ja havia decidit sancionar Potau, perquè les seves innovacions anaven en detriment dels perxers.⁴² Aquest conflicte, com els anteriors, és ple de consideracions morals sobre la feina i l'estabilitat. Demostra el pes que tenien aquests arguments en la mentalitat social i familiar a finals del segle XVII.

Atès el volum de penyoraments i plets que el gremi tenia pendents, amb una quantitat considerable de dones implicades, l'any 1692, el síndic primer, Joan Pasqual, volia acabar-ho tot negociant amb cada una de les parts. Les raons eren òbvies, ja que s'havia declarat una guerra oberta amb els no agremiats i els passamaners aplicant la concòrdia i algunes sentències favorables.⁴³ Les actuacions i les sancions anaven acompanyades d'una resolució del Consell general del gremi. Els penyoraments s'aplicaven indistintament als agremiats, als estrangers, a les dones i a altres gremis. Normalment, per no haver d'arribar a situacions extremes, l'afectat acceptava els penyoraments i prometia no tornar a repetir-ho, obligant-s'hi amb tots els seus béns mobles i immobles, presents i futurs, una fórmula que es mantingué al llarg del segle XVIII.⁴⁴

Des de finals del segle XVII s'havia constatat que moltes persones de fora treballaven en les feines dels perxers sense aprenentatge, especialment dones.⁴⁵ Per refermar les feines agremiades es decidí penalitzar amb vint-i-cinc lliures el mestre que donés feina en contra del que establien les ordinacions.⁴⁶ Des de la Concòrdia de 1685, la vigilància de la feina i els penyoraments havien augmentat perquè ara eren tres els gremis implicats; en conseqüència, es va prendre la decisió que qualse-

42. AHPB, Notari Llauredó, protocol 8, 1690, p. 249 i ss. Sobre les deliberacions del Consell gremial arran dels artefactes usats per Francesc Potau i la fabricació de productes dels seders. Els seders no podien competir amb aquesta maquinària nova, perquè Potau fabricava moltes més peces de teixit que els agremiats, que empraven tècniques més tradicionals.

43. AHPB, Notari Llauredó, protocol 10, 1692, p. 194.

44. AHPB, Notari Gomis, protocol 5, 1767, p. 87, 29 d'abril.

45. AHPB, Notari Llauredó, protocol 15, 1697, p. 7, 2de gener.

46. AHCB, AV 33-119, any1697, 2de gener.

vol mestre dels tres gremis associats podia vendre productes de les tres feines, permetent que els penyoraments fossin conjunts i el control del procediment també.⁴⁷

Per definir-ho, tot i acabar amb molts dels problemes, es va celebrar un altre consell general el 14 de maig de 1700 «sobre el posar ordre i forma a les feynes del ofici de Perxers», es prohibiren diferents feines i «falsos obratges» i es concretaren les feines i el procés de fabricació:

Els satins i tafetans, mostrejats o llisos, amb seda sola o mescla de or i plata, per guarnició de sombreros i vestits, hagen de ser de seda fina, i el galó llis per faldillas y cadiras, y els passamans y arpons per roba d'Esglesia, sien de seda fina sola y de alducar. Les altres feynes amb colors o sense, pugan ferse amb seda fina y alducar, lligacamas, puntas, llistetes, cadenilla i altres. Totes aquestes feynes han de esser fetes amb seda, sense barreja de cotó, fil o estam, ni altre cosa. Els satins de plata falsa i els enllasats per *cabelleres postizas* hagen de esser de seda fina. Que toda feina falsa sie portada al Consell general que decidirá sobre cada cas.⁴⁸

Aquell mateix any, els perxers van penyorar la vídua d'un teixidor de vels, —veler—, perquè venia «galo de seda y alducar llis a raho de dos sous y quatre la cana...». Els velers es queixaren del penyorament considerant que era una feina seva i que, segons la concòrdia vigent, aquell penyorament no era correcte. Fins i tot els perxers varen elegir dues persones per tractar oficialment el problema amb els velers. La vídua demanava la restitució de la seva feina i un càstig per als perxers, perquè considerava que llur actuació havia estat exagerada.⁴⁹ Això ens demostra que no tot era tranquil·litat entre els tres gremis després d'haver signat la concòrdia, perquè els perxers havien fet un altre penyorament d'un veler el 1704 a una altra vídua. Els velers van protestar recordant els

47. AHPB, Notari Llauredó, protocol 17, 1699, p. 23; AHPB, Notari Llauredó, protocol 18, 1700, p. 23, 20 de gener.

48. AHPB, Notari Llauredó, protocol 18, 1700, p. 221, Consell general del 14 de maig.

49. AHPB, Notari Llauredó, protocol 18, 1700, p. 330, 4 de novembre.

termes de la concòrdia conjunta. Aquesta vídua també demanava la restitució dels penyoraments i una sanció econòmica als perxers. Dos anys més tard s'havia penyorat una altra dona, Magdalena Casas, que, com a conseqüència, va perdre la feina feta i va ser sancionada.⁵⁰

Molts dels problemes derivats de la incorporació de la dona al treball amb els gremis es van incrementar durant la Guerra de Successió. La presència dels homes al front propiciava el treball de les dones a la rereguarda. Durant el conflicte successori es considerava que moltes dones cometien abús treballant en les feines gremials i que perjudicaven tothom, especialment els perxers. Per això, el Consell del gremi autoritzà als mestres perxers que actuessin contra aquelles dones.⁵¹A la pràctica, però, aplicant la resolució municipal de 1636, el consistori permetia certes feines i els gremis més afectats —perxers, velers i velluters— matisaven els continguts.

6. *Els gremis i el treball de les dones des de la Guerra de Successió.* *L'actuació dels perxers*

Al segle XVIII, en relació amb les ordinacions anteriors, tot i la legislació liberalitzadora, encara hi havia un major control sobre aquestes activitats.⁵² Durant la Guerra de Successió i els anys posteriors, quan els perxers i altres gremis van començar llur recuperació, el control dels agremiats i la vigilància de l'ofici s'incrementaren juntament amb les mesures de fiscalització de la nova administració borbònica, que pretenia

50. AHPB, Notari Llauredó, protocol 24, 1706, p. 51.

51. AHPB, Notari Llauredó, protocol 16, 1729, p. 115.

52. AHCB, AV 27-19, any 1740, refermat amb una reial ordre de 1746 sobre el plet entre els perxers i els passamaners perquè els primers fabricaven productes del gremi de passamaners. Els perxers, en plena recuperació, pressionaven les autoritats amb plets i penyoraments, tant als particulars com als altres gremis; (AHCB), Gremis, 21.5, *Copia de las Reales Ordenanzas del Gremio de Galoneros, 1783*, ff. 110-118, cap. 43 i ss., amb la prohibició de treballar als no agremiats. S'autoritzava els prohoms a posar sancions i només els mestres podien tenir botiga i obrador, cap. 45.

controlar les confraries i els gremis, considerats massa onerosos i potencialment perillosos per llur participació activa en la resistència ciutadana durant el llarg setge borbònic del final de la guerra.

No ens ha de resultar gens estrany que els gremis seders, especialment als últims anys del segle xvii i al primer quart del segle xviii, reaccionessin davant les lleis municipals que permetien les feines i la venda dels seus productes a les dones de Barcelona i d'altres ciutats. Van decidir unir llurs forces contra aquesta intromissió externa que els perjudicava i, al llarg del segle xviii, van criticar la llibertat de fabricació de llurs productes per part d'altres gremis i de particulars, les dones incloses. Una part important dels no agremiats eren dones. Per això, quan ja havia començat la recuperació del gremi, posterior a la guerra, cap a 1729, els perxers van aconseguir una autorització contra el treball generalitzat de les dones. Només es va permetre fabricar i vendre als familiars dels perxers, mullers i filles, amb limitacions, com sempre s'havia fet.⁵³ Semblava una rectificació, perquè la feina estava regulada i només es tractava de vigilar i de frenar els abusos. Els gremis defensaven llurs ordinacions i privilegis. Semblava que aquella ordenança municipal de 1636, tan criticada, era menys perjudicial que els abusos i la realitat quotidiana d'una feina fora del control gremial.

El 8 d'agost de 1735 es va celebrar una reunió dels perxers a la sala capitular de Santa Caterina, en la qual es plantejà un tema cabdal per a la feina de les dones emparentades amb mestres perxers. Les ordinacions permetien que les vídues tinguessin botiga, un fadrí i un aprenent, i podien seguir amb tot això en el suposat cas que es tornessin a casar, sempre que el fadrí perxer amb qui es casessin passés a ser mestre en el termini màxim d'un any. En cas contrari, la vídua no podria mantenir la botiga ni cap persona treballant per a ella.⁵⁴

L'any 1740 es revocava una sentència sobre la prohibició feta pel gremi a les dones i filles dels perxers sobre la fabricació de certes feines,

53. AHPB, Notari Llauredó, protocol 16, 1729, p. 115.

54. AHPB, Notari Llauredó, protocol 22, 1735, 8 d'agost, p. 284.

permetent, en canvi, que les vídues ho poguessin fer. Pas a pas es volien unificar els criteris, per a tots els parents dels mestres, sense fer-ne cap distinció.⁵⁵ Uns anys més tard, el 1746, es tornava a parlar de la sentència que permetia les feines de les dones, però considerant que no eren feines que poguessin fer elles, exposant, amb claredat, que es tractava d'una transgressió de la llei de 1582.⁵⁶ Ja no es tractava de permetre'ls o de prohibir-los les feines gremials; també es matisava quines havien de ser les condicions requerides per treballar.

Gairebé paral·lelament a aquests esdeveniments, l'any 1744, algunes dones del gremi dels perxers prenen una iniciativa insòlita contra els passamaners. Tot i que el jutge de la Reial Audiència no acceptava la causa, les dones, amb el suport del gremi, en un consell amb l'assistència de trenta-sis agremiats, van decidir dur el plet fins al final, amb un seguit d'accions iniciades per elles.⁵⁷ Donaven poders a un agent que les representés a Madrid per poder iniciar un plet contra els passamaners i fer les gestions oportunes. Defensaven la seva feina i la dels mestres, un fet poc usual. Les dones van ser capdavanteres amb aquest plet contra els passamaners perquè la rivalitat secular posava en perill la feina; per això, emprenien accions insòlites al segle XVIII, pledejant contra altres gremis i enviant cartes a Madrid per mantenir el que consideraven exclusiu dels perxers.⁵⁸

Es convocà un consell sobre el treball de les vídues de mestres amb botiga i obrador que, segons les ordinacions, podien seguir tenint l'aprenent durant un any des de la mort del marit mestre. Això es mantindrà també a les ordinacions posteriors, de 1783 i més tard, en el projecte de noves ordinacions, el 1836, quan l'activitat corporativa del gremi era més formal que pràctica.⁵⁹

55. AHCB, AV 33-116, any 1740. Sentència contrària al gremi per haver prohibit les feines a les mullers i filles.

56. AHCB, AV 33-38, any 1746.

57. AHPB, Notari Gomis, protocol 8, 1744. Una carta sobre les accions iniciades per les dones dels mestres perxers contra els passamaners, 22 de maig, p. 226 i ss.

58. AHPB, Notari Gomis, protocol 8, 1744, p. 226 i ss.

59. AHCB, AV 33-114, any 1752, 19 d'agost.

El treball de les dones permetia una flexibilitat laboral, però també provocava situacions contràries a les normes i, per tant, punibles, justificades en bé del gremi i dels agremiats. Un matrimoni i dues noies treballaven quatre telers, i per això se'ls va penyorar amb tres lliures i es donà la feina per perduda, perquè només era permès treballar a les filles dels mestres.⁶⁰ L'any 1753 es van fer quatre penyoraments perquè uns mestres feien treballar noies contravenint les ordinacions.⁶¹ Es justificava el penyorament amb l'argument de vetllar per la qualitat de la feina, obligant tothom a fabricar amb unes característiques i tècniques concretes.

A mitjan segle XVIII, alguns mestres treballaven a bon ritme i feien ús d'enginyers amb petites variacions sobre els estris i els telers originals. Com que necessitaven més mans per treballar, s'ajudaven no només de les dones i les filles, sinó també de noies i dones no emparentades, cosa que, seguint l'aplicació estricta de les normes, no era permesa. Aquest és el cas d'un penyorament fet el 1753 a Isidre Fullós, un mestre perxer que treballava amb telers petits, no autoritzats, i amb dones alienes al gremi.⁶² Argumentava que els prohoms ho sabien i que sempre havia treballat de la mateixa manera sense que mai ningú li hagués dit res. Com que hi havia tres dones treballant amb ell, davant l'evidència dels fets, acceptà els penyoraments.

Aprofitant aquestes accions, el gremi refermava la prohibició de treballar en les seves feines a noies que no eren filles de cap mestre.⁶³ De tot això es desprèn que contravenir les normes era habitual i que l'esperit corporatiu era posat a prova molt sovint, fet que provocava conflictes d'interpretació i més penyoraments, amb una vigilància acurada i un excés de zel. Quan els fets es repeteixen sovint significa que, si les normes semblaven definides, llur aplicació no ho era tant. La realitat dels fets i els conflictes superen amb escreix l'aplicació de les normes.

60. AHCB, AV 33-113, any 1753, 13 de novembre.

61. AHCB, AV 28-9, any 1753.

62. AHPB, Notari Gomis, protocol 4, 1753, p. 325, mes de juny.

63. AHCB, AV 33-110, any 1753.

Aquell mateix any 1753 va ser penyorat un altre perxer, Francesc Albareda, perquè tenia una dona treballant a casa seva. El perxer deia que la dona hi treballava sense que ell li ho permetés. Se'ls va sancionar i tots dos van pagar una quantitat com a penyora.⁶⁴ Es penyorava perquè amb el mestre treballaven persones no agremiades. Dos anys més tard tornava a ser penyorat per un fet semblant. Aquest costum dels penyoraments demostra que la situació no es podia controlar i que segurament resultava més rendible acceptar d'entrada el penyorament i després seguir treballant com si res no hagués passat. Les sancions no acabaven de frenar els abusos, i sembla que les quantitats imposades no suposaven un greu dany per a l'infractor; així es desprèn de la reincidència dels penyorats.

A mitjan segle XVIII, en plena època de recuperació del gremi, la casuística és abundant i ens dóna una imatge molt clara de la situació davant l'intrusisme professional. Es mantenia la prohibició de treballar a les noies que no eren filles de cap mestre perxer, recordant els penyoraments a tots els qui «no compleixen les ordinacions».⁶⁵ També l'any 1753 es van fer quatre penyoraments perquè alguns perxers feien treballar noies contravenint les ordinacions i perjudicant la qualitat dels productes.⁶⁶

Les decisions es prenen en consell general perquè hi hagués el màxim de consens, cercant, cosa difícil, un criteri d'unanimitat, especialment quan es volia resoldre algun conflicte greu o quan, tractant-se del treball de les dones, es volia solucionar una situació de permanent discussió deguda als abusos que des de fora del gremi i per part de persones agremiades s'estaven cometent. Per això s'insistia sobre la qüestió en molts consells gremials, amb un ordre del dia molt concret, com el treball de les dones no agremiades i dels forasters que feien feines dels

64. AHCB, AV 33-106, any 1753. Dos anys més tard encara es parlava dels penyoraments fets el 1753: AHPB, Notari Gomis, protocol 6, 1755, pp. 141 i 380.

65. AHCB, AV 33-III, any 1753.

66. AHCB, AV 28-9, any 1753, 30 de juny.

perxers, «y s'experimentan abusos diariament». ⁶⁷ Com que els penyoraments formaven part de les funcions del poder executiu del gremi, els prohoms i els càrrecs sempre actuaven seguint el mateix procediment: davant notari, amb un testimoni, amb l'agutzil acompanyat d'un mosso d'esquadra per vigilar, un portador i un fuster per carregar i desmuntar els telers penyorats si era el cas, i per justificar tècnicament els penyoraments. Els perxers, en primera instància, actuaven com a consell deliberatiu, però un cop escoltades les parts implicades es convertien en consell executiu i, si el cas ho requeria, procedien com a jutges i aplicaven les ordinacions, les lleis i les normes.

Algunes situacions ens permeten justificar les feines de les parentes, mullers, filles i altres dones, en moments puntuals de necessitat, com quan un mestre perxer, Joan Ginistar, feia treballar amb ell la seva germana, que no tenia mitjans per a viure i «es de casa pobre y miserable». ⁶⁸ Les feines tèxtils representaven un ajut per a l'economia familiar, amb ingressos afegits; per això, sempre que es podia, els prohoms s'ajustaven a les situacions particulars. ⁶⁹

L'any 1764, el 4 d'abril, es va penyorar Isabel Rigó, muller d'un jove forner, perquè amb la seva filla feien feines dels perxers. ⁷⁰ Se li va trobar molt material. Sembla ser que la interessada deia que treballava per a ella mateixa i que evidentment no es donava per penyorada. Però, pel volum de la feina i dels estris trobats, s'havia demostrat tot el contrari.

Aquestes feines realitzades fora del control gremial demostren una organització de l'economia submergida molt important, ja que els penyoraments fan referència a grans quantitats de gènere, amb molta varietat, i, sobretot, perquè els penyorats tenien tots els estris i les màquines necessàries per a fabricar. Es tracta d'un volum considerable d'economia

67. AHCB, AV 33-106, any 1755.

68. AHPB, Notari Gomis, protocol 6, 1755, p. 380.

69. AHPB, Notari Gomis, protocol 6, 1755, p. 380 i ss, p. 410. Penyorament fet a casa d'un perxer on els prohoms van trobar-hi la dona d'un mariner que fabricava punta de ganxet blava i blanca.

70. AHPB, Notari Gomis, protocol 3, 1764-1765, p. 113.

domèstica i de frau, amb una forta competència per als gremis. Sota el pretext de preservar la qualitat, s'amagava un problema de competència i de mercat degut al volum i a la venda dels gèneres fabricats.

Un altre plet, de juny de 1765, ens demostra que les feines de perxer podien dur-les a terme moltes persones no agremiades.⁷¹ Els raonaments dels perxers sempre refermaven el que establien les ordinacions i les normes internes, amb arguments de pes per a mantenir la cohesió i l'autoritat del gremi. S'insistia que ningú, tampoc les dones, no podia fabricar ni vendre les peces pròpies dels perxers. Els límits semblaven clars des de 1599. Però com que des de 1755 seguien els abusos de moltes dones, també s'havien executat penyoraments contra els seus còmplices amb una mesura aprovada per la Reial Audiència i secundada per un reial decret.

D'altra banda, algunes feines dels seders no les podien fer les dones perquè els estris eren molt pesants i exigien una força considerable; per això se'ls encarregaven feines complementàries, sempre importants atès que representaven un gruix de mà d'obra que resolvia els problemes estructurals i modificava les limitacions que les ordinacions marcaven a cada gremi sobre els aprenents i la feina dels no agremiats. Els perxers ho van resoldre bastant bé, des de 1582, amb una normativa innovadora que permetia a les dones fer les feines del gremi.

Les noves ordinacions del 29 d'agost de 1783 mantenien la botiga i l'obrador a les vídues perquè poguessin seguir treballant de perxeres, sempre que ho fessin sense persones alienes al gremi.⁷² La normativa era comuna a molts gremis. Aquestes dones vídues podien mantenir l'aprenent del marit difunt, però no se'ls permetia registrar-ne un de nou.⁷³ El manteniment de la botiga i l'obrador per part de la vídua exigia fer els pagaments de les taxes gremials, seguint el que havia fet el marit. En cas contrari, la vídua perdia el dret de tenir botiga i obrador.⁷⁴ El paper

71. AHCB, AV 27-17, juny de 1765.

72. AHCB, Gremis. 21.5, Ordinacions de 1783, f. 116, anvers, cap. 40.

73. AHCB, Gremis. 21.5, Ordinacions de 1783, f. 116, revers, cap. 41.

74. AHCB, Gremis. 21.5, Ordinacions de 1783, f. 116, revers, cap. 42.

econòmic del treball de les dones experimentava una important transformació quan es casaven. Això significava que l'esposa s'adaptava a la feina, ajudant el marit, encara que no ocupava cap càrrec gremial, però el seu treball era reconegut i valorat, perquè, en absència o malaltia del marit, ella s'encarregava de l'obrador i de la venda en botiga.⁷⁵

Des del segle XVIII, amb els nous telers, les feines del procés del filat exigien molta mà d'obra i també que fos rendible, cosa que, en tractar-se de les dones, de familiars dels mestres o de persones no agremiades, resultava factible. Així, es tramejaven les normes rígides dels gremis i l'aplicació massa literal de les ordinacions. Molts gremis contractaven mà d'obra auxiliar, normalment dones. Aquesta mà d'obra era el complement perfecte per a seguir el ritme de feina.⁷⁶

Amb les reials ordres de Carles III del 12 i del 15 de gener de 1779 aparegueren disposicions que liberalitzaven el treball de les dones. També es dictaren un seguit de disposicions, com la Reial cèdula del 2 de setembre de 1784, en què per primera vegada es consignava la feina de les dones i les noies. Així, les dones es convertien en menestrals i percebien un jornal.⁷⁷ Aquesta reial cèdula permetia que les dones poguessin regentar tallers en les feines «compatibles con el decoro y las fuerzas de su sexo». La prerrogativa concedida per Carles III els permetia fer filadís i altres feines que els perxers els podien encomanar, garantint total llibertat per a les dones a l'hora de fer la feina.⁷⁸ Com passa sovint, tenint en compte el caràcter no preventiu del dret, les lleis eren superades per les situacions concretes, que es plantejaven feia dècades. Els fets s'avançaven, un cop més, a la legislació. En el fons, eren disposicions teòriques, perquè les dones treballaven dins els gremis i per als gremis, però no

75. VALENTÍN, «Les dones en els gremis».

76. Fernando Díez RODRÍGUEZ, «La crisis gremial y los problemas de la seda valenciana (finales del siglo XVIII y principios del siglo XIX)», *Revista de Historia Económica*, 10-1 (1992), pp. 39-61.

77. TRAMOYERES, *Instituciones gremiales*, p. 362 i ss.; MOLAS, «La vida d'un artesà», p. 198.

78. AHPB, Notari Lluch i Vilallonga, protocol 21, 1785.

van accedir ni a la categoria d'oficial ni a mestres. La causa sembla ser l'oposició persistent de molts gremis a la liberalització del treball que debilitava el prestigi gremial, tot i que les dones solien ser un bon suport de la feina familiar, atesa la manca de mà d'obra. La problemàtica mai va ser resolta totalment, ja que a les acaballes del XVIII, en plena crisi gremial, els conflictes seguien. La legislació de finals del segle XVIII definia la llibertat de treball i obligava els gremis a fer reformes, fins al punt de no poder seguir el que l'Administració borbònica els exigia. Molts gremis unificaren feines o desaparegueren, atesa la manca de capitals i de renovació interna, amb més divisió del treball.

7. *Conclusions*

En resum, el treball de les dones, encara que definit a les ordinacions, no s'acabava de concretar oficialment. D'una banda, existia un buit legal, en part justificable perquè ens referim als segles XVI, XVII i XVIII, quan encara no hi havia una sensibilitat oficial cap a la feina en general i no es considerava un dret defensat per les lleis. Més aviat es plantejava com un complement dels sous baixos del marit i per solucionar alguns problemes greus, com l'ociositat i la pobresa, als quals estaven abocats els qui no tenien ofici ni benefici, especialment les dones, situació que deixava una bona part de la societat atrapada en la subsistència i la carència permanents. Aquest era un factor d'inestabilitat que podia potenciar els aldarulls i els esclats de violència, com ja havia passat diverses vegades. En canvi, en situacions bèl·liques, les dones i les noies, des de la rereguarda, mantenien els obradors i les botigues mentre els homes feien les guardes o anaven a defensar alguna població amenaçada militarment. Així, la pèrdua de mà d'obra podia ser recuperada en part per la feina de les dones, que mantenien els oficis. A més de l'ajut a la feina del mestre, s'impedia l'intrusisme, que perjudicava la fabricació i la venda, i no estava sotmès a cap fiscalització, perquè oficialment no existia, tot i que eliminava la precarietat i cohesionava l'ofici i la vida familiar.

Els gremis eren les institucions més específiques per a regular la feina a la societat anterior a la industrialització. Tenien un aparell normatiu, intern (ordinacions, resolucions i normes) i extern (lleis, decrets, ordres i sentències), que ho regulava pràcticament tot. No era una característica exclusiva, és clar, perquè tenien altres activitats que demostraven llur diversitat social i econòmica. Tant a València com a Barcelona, els seders gaudien d'una legislació interna que permetia les feines gremials a les mullers i les filles dels mestres, com un complement de l'ofici i per solucionar la manca de mà d'obra i d'aprenents en moments de crisi econòmica o bèl·lica.⁷⁹

79. PALLÀS, *El gremi dels perxers*, pp. 44-49, sobre la recuperació dels gremis, tallada per la Guerra de Successió, i pp. 54-59, sobre la disponibilitat total de la població davant la guerra i l'assetjament de la ciutat de Barcelona; es detalla abastament aquesta problemàtica i s'analitzen els conflictes que se'n deriven. DíEZ, *Viles y mecánicos*, pp. 46-47.